

YOLG'IZ, IKKI-UCH VA KO'P FARZANDLI OILALARDA XASAD MUAMMOSINING O'RGANILISHI

Jumabekov Ziyovuddin Xazratqul o'g'li

“Oila va mahalla” ilmiy tadqiqot instituti doktoranti
GulDPi “Pedagogika” kafedrası stajyor o'qituvchisi

Mamadaliyev Bahodir

Ilashev Sobirjon

GulDPi “Texnologik ta'lim” yo'nalish talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11258629>

Annotatsiya: Jahon miqyosida hozirgi davrda globallashuv va axborotlashuv jarayonlari davrida hasad hissini susaytirish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Hozirgi rivojlanayotgan davr yoshlari o'rtasida bu kabi salbiy holatlar ko'plab uchramoqda. Buning yaqqol misoli tariqasida rashkchilik orqasidan yoki bir biriga nisbatan adovatli jarayonlarning sodir bo'lishi ko'p kuzatilmoqda. Har bir oilada farzandlar soniga qarab ham hasad har bir oilada rivojlanadi. Hasad motivi orqali birovning joniga qasd qilish, sog'ligiga putur etkazish va mol-mulkiga ziyon yetkazish kabi holatlar sodir etilib kelinmoqda.

Kalit so'zlar: Oila, farzand, xasad, noto'liq oilalar, rivojlangan oilalar, rivojlanish, oilaviy hamkorlik, psixologik muhit va ijtimoiy psixologik yondashuvlar.

KIRISH. Jahonda bugungi kunda oila va uning mustahkamligi masalalariga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Oila va undagi munosabatlarning shaxs taraqqiyotiga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar ham talaygina. Zero shaxsning shakllanishi va kelajagini belgilashda uning oilasidagi muhit, undagi shaxslararo munosabatlar, ya'ni bolaning ota-onasi, siblinglar bilan aloqalari muhimdir.

Jumladan, siblinglar - aka-uka, opa - singillari o'zaro bir birlari bilan munosabatlarining o'ziga xosligi, oilada farzandlarning bir-birlarini tushunishlari, ularda kechayotgan xasad va xavas xissining shakllanishi ba'zan mojarolarga, ba'zan do'stona munosabatda bo'lishlari ahamiyatlidir. Shu bois ham shaxslararo munosabatlarga ta'sir etuvchi omillar qatorida sibling maqomi ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Bolaning sibling maqomi va uning shaxsiy ko'rsatkichlar bilan bog'liqligi masalasiga bag'ishlangan konkret ijtimoiy-psixologik o'rganilishi muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Oilashunos olimlar sibling (inglizcha sibling, sibs – bir oiladagi akalar-ukalar va opalar-singillar ma'nosini anglatadi) maqomini shartli ravishda to'rt turga bo'lib o'rganganlar, jumladan, to'ng'ich, o'rtancha, kenja va yolg'iz farzand maqomlaridir.

Demak oiladagi yosh farzandlarning ma'naviy yuksak shaxs, barkamol avlod etib tarbiyalash, ularda hasad hissini susaytirishga oid ilmiy tadqiqotlarni samarali amalga oshirishni talab etadi. Hasad bilan ajralib turadigan odamlarning o'ziga xos xususiyati - o'zlarini boshqa odamlar bilan doimiy taqqoslash. Ular o'z farzandlarini tanishlarning bolalari bilan, erlarini do'stlarining erlari bilan, ishdagi muvaffaqiyatlarini boshqalarning yutuqlari bilan solishtirishlari mumkin.

Ijtimoiy psixologik so'rovnomalarda oila a'zolari munosabatlaridan qoniqmasligini bildirgan, o'zi ham tengdoshlari tomonidan sotsiometriya natijasiga ko'ra hech qanday tanlov olmagan. Bu esa o'smirning oiladagi mavqei, munosabatlar xarakteri tengdoshlari guruhidagi mavqaida o'z aks etishini topishini yana bir bor namoyon qilmoqda. Ularning jins jihatidan yagonaligi

oiladagi shaxslararo munosabatlarda ularga nisbatan e'tiborning kuchliligini hamda boshqa farzandlar orasida nufuzini yuqori darajada idrok etishlarini ko'rsatadi.

Oilada farzand tug'ilarkan unga bo'lgan munosabat uni parvarishlash, uni tarbiyalash, e'tibor berish, doimo u bilan birga bo'lish muhim sanaladi. Psixologlarning fikricha to'ng'ich bolaga nisbatan, keyingi farzandlarning qobiliyatlari, iqtidori va salohiyati, xarakteri va xususiyati o'zgacha bo'lishi ta'kidlanadi. Ba'zi kitoblarda sog'lom farzand ko'rish uchun normal yosh deb yetuklik davri (28 – 35 yoshlar oralig'i) ko'rsatilgan. Negaki, bu davrda ota ham, ona ham har jihatdan yetilgan, barkamollikka erishayotgan bo'ladi. Er-xotin ham oilaga moslashgan va bir biriga butkul ko'nikkan bo'ladi. Ayni davrda tug'ilgan bolalar esa tez ko'nikuvchan va zehni bo'lishi bilan ajralib turadi.

Bu daqiqalarda muhim bo'lgan yagona narsa - to'xtab, o'ylash: aynan nimani xohlaysiz? Svetka ozgani uchun ozayapsizmi? Do'stingiz u erda dam olayotgani uchun Balida dam olishga uchasizmi? "Hamkasbingiz" bunday aqlli ko'rinishga ega bo'lmasligi uchun o'zingizning shaxsiy rivojlanishingizni qilaysizmi? Shunday bo'lmasligi uchun, siz boshqa birovning natijasiga e'tibor qaratib, o'zingizni boshqalarning yutuqlariga intilasiz va o'z hayotingizni yashamaysiz. Ya'ni, siz biror narsaga erishasiz, lekin bu sizni baxtli qilmaydi. Shunday qilib, odam o'z hasadidan qila oladigan eng yaxshi narsa - bu terapiyaga borish yoki uning hasadining mohiyatini bilish, unda hasadning namoyon bo'lishi uchun boshqa odamlarning muvaffaqiyatiga xos bo'lgan holatlarni o'rganish, va hokazo. Bularning barchasi o'z maqsadlarini, ehtiyojlarini, haqiqiy istaklarini tushunishga yordam beradi.

Yoshlar o'rtasida psixokorreksion ishlarni amalga oshirish, ular o'rtasidagi munosabatni ijobiylashtirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Biz bu maqsadlarni amalga oshirishda hasadni keltirib chiqaruvchi sabablarini bilishimiz kerak. Hasadning bir necha sabablari bor. Ulamolarimiz mazkur sabablarni o'rganib chiqib, asosiylari oltita ekanini ta'kidlaganlar. Ularni qisqacha o'rganib chiqamiz:

1. Hasadning eng kuchli sabablaridan biri bu dushmanlik hissi hisoblanadi. Ikki kishi biror sababga ko'ra urishib qolishlari va oralarida kelishmovchilik chiqib bir-birini yoqtirmay qolishlari mumkin. Fazabi chiqqan odam o'zining dushmaniga nisbatan qalbida kek saqlab qolsa, u hasadga aylanadi. Dushmaniga o'zi etkaza olmagan zararni zamondan kuta boshlaydi. Agar dushmaniga biror yomonlik etsa, xursand bo'ladi va Alloh taoloning O'zi menga yomonlik qilgani uchun uni jazoladi, deydi. Mabodo dushmaniga ne'mat etsa, uning maqsadiga teskari bo'lgani uchun xafa bo'ladi. Hasadi yana ham ziyoda bo'ladi. Mazkur ne'matning yomon ko'rgan odamidan ketishini istaydi va shu maqsadda ish ham olib boradi.

Hasad eng katta gunohlardan biri hisoblangan Hasad yoki Hasadga ishora qiladi. Islom ulamolariga ko'ra, Hasad o'z ne'matlaridan norozilik va boshqalarning ne'matlaridan mahrum bo'lishini ko'rish istagidan kelib chiqadi. Bu shaxs va jamiyat darajasida bo'linish, adolatsizlik va ma'naviy tanazzulga olib kelishi kabi salbiy oqibatlariga olib keladi (Iqbol, 2008). Hasadga qarshi kurashish uchun Islom o'z ne'matlariga shukr qilishni, boshqalarga hamdard bo'lishni va bu halokatli xislatdan Allohdan panoh so'rab duolar bilan panoh so'rashni da'vat etadi. "Hasad" islom ilohiyotidagi atama bo'lib, boshqalarning ne'matlari va muvaffaqiyatlariga nisbatan salbiy his-tuyg'ular bilan birga kelgan Hasad yoki Hasadni anglatadi. Bu jamoalar ichida zarar va nizolarga olib kelishi mumkin bo'lgan halokatli tuyg'u hisoblanadi.

Hasadning davosi: Ma'lumki, hasad eng og'ir qalb xastaliklaridan biridir. Bu kabi xastaliklarini faqatgina ilm va amalni kuchaytirgan holda davolash mumkin.

Avvalo, har bir kishi hasad o'zining dinu dunyosiga zarar ekanini yaxshi anglab etmog'i lozim. Shu bilan birga, u hasad qilingan odamning na diniga va na dunyosiga zarar yetkaza olmasligini ham tushunishi kerak. Balki uning hasadidan dushmani foyda oladi. Agar oxiratga va undagi hisob-kitobga iymonni bir tarafga qo'yib turib, aql yuzasidan ish tutganda ham, hasadga o'rin yo'q. Chunki hasadchi o'z hasadi tufayli ich-ichini eydi, qalbi dard-alamga to'ladi. Ammo biror foyda ko'rmaydi.

Hasad juda keng tarqalgan kasallikdir. Undan ehtiyot bo'lish kerak har doim. Inson, avvalo, o'zidan – birovlarini hasad qilishdan ehtiyot bo'lsin. Qolaversa, birovlarining hasadidan ham ehtiyot bo'lsin. Hasad nafs kasalliklaridan sanaladi. Hasad illatidan juda oz kishilargina xolidirlar. Pastkash odam hasadining zahrini birovga sochadi, ichida ko'ra olmaslik olovi alanga olayotgani uchun qoni qaynaydi, ko'ziga qon to'ladi, birovlarining yutug'ini ko'ra olmaydi. Karim inson esa qalbida hasad alomatini sezsa, uni yashiradi, dilini isloh qilish harakatida bo'ladi. Ibn Javziy rahmatullohi alayh shunday degan: "Hasad shunday narsaki, inson botini undan butkul xolos bo'la olmaydi. Odam qalbida hasad borligi bilan gunohga botmaydi, balki musulmon birodaridagi ne'matni yo'q bo'lishini xohlashi bilan gunohkor bo'ladi" (Manba: "At-tibbur ruhoniyy libnil javziy").

Hasad qilish loyga qorishtirilgandir. Odam bolasi borki, u bilan birga hasad ham dunyoga keladi. Kimda-kim ichidagi hasadni so'z yoki amal bilan yuzaga chiqarmasa, hechqisi yo'q (Manba: "Soydul xotir"). Shu o'rinda aytish kerak, inson bolasi hasaddan xoli emas. Alloh tarafidan tanlab olingan, maqomlari yuqori ko'tarilgan anbiyolargina bundan mustasnodirlar. Payg'ambarlardan o'zgalar hasadga nisbatan oshkor etuvchi yoki yashiruvchidirlar. Hasadchilarning ham bir nechta darajasi bo'ladi. Ba'zilarining hasadi qalbini egallab oladi, ammo uning alomati tilida ko'rinmaydi. Yana shunday kimsalar bor, u ne'matga erishgan odam qarshisida o'zini tutib tura olmaydi, g'azabini jilovlay olmaydi, ko'zini lo'q qilib, suqlanib ne'matga qaraydi, tili bilan ne'matga erishgan odamni g'iybat qiladi. Xullas, hasad eng yomon illatlardan biridir. Mo'min inson bunday qusurdan uzoq yurishga, qalbini isloh qilishga harakat qiladi

Salafi solihlardan ko'plari o'zini g'iybat qilgan shaxs haqida xabar eshitsa, unga hadyalar yuborar edilar.

- Haqiqiy xatti -harakatlar darajasi - bu vayron qilish, hasad ob'ektini yo'q qilish. Hasadgo'ylik ob'ektini hasadgo'ylar uchun muammo tug'dirganlikda ayblash mumkin bo'lgani kabi, tajovuz ham aniq mavzuga qaratilgan. Bu darajada hasad xatti -harakatlarning etakchi motiviga aylanadi.

- Ong darajasi - past pozitsiyani bilish, oddiy qabul qilinishi mumkin va og'ir noqulaylik tug'dirmaydi;

- Hasad hissi sizni boshqa narsadan kamchilik izlashga majbur qiladi.

- Odam qanchalik hasad qilsa, shunchalik o'z ojizligiga, boshqalarda bor narsani ololmasligiga ishonadi.

- Hasadning namoyon bo'lishini bizning egoning qandaydir o'yinlari deb hisoblash mumkin, agar u boshqa odam qandaydir tarzda bizni va boshqa odamning yutuqlarini chetlab o'tsa, buzilgan deb o'ylaymiz.

- Taqqoslashlar, shundan so'ng o'zlarining pastligi, qadrsizligi, o'tkazib yuborilgan imkoniyatlar va umumiy adolatsizlik hissi paydo bo'ladi. O'zining benuqsonligini saqlab qolish istagi, muvaffaqiyatsizlikni o'zini ko'rishdan qo'rqish, odam boshqalardan, ayniqsa, hasad qilganlardan kamchilik qidira boshlaydi.

Hasad qilish tuyg'usi har doim gunohga tenglashadi, chunki bu buzg'unchi tabiatga ega. Qalbingizdagi hasad bilan uni o'rnini egallovchi havas hissining tezlik bilan rivojlanishini o'rganilishi kerak. Avvalo bu tuyg'u sabablarini topishingiz kerak. Ko'pincha, hasadning sababi - bu yutqazish qo'rquv hissi, har kimdan yomonroqdir. Ammo qo'rquv noldan chiqmaydi. Odam o'zini yoqtirmasa, o'zining barcha mohiyatini barcha afzalliklari va kamchiliklari bilan qabul qilmasa, u atrofida bo'lgan kishilardan noloyiq deb hisoblaydigan narsalarni yashirishga harakat qiladi. Komplekslar atrof muhitdagi odamlarning idealizatsiyasi natijasida paydo bo'ladi. Natijada, inson o'z hayotini eng yaxshi narsalarga ega bo'lish, yaxshiroq bo'lish, yaxshiroq yashash istagiga bag'ishlaydi. Bularning hammasini har qanday inson taqqoslash bilan bajaradi va bularning faoliyatidan qoniqish his qila olmaydi. Yaxshi va yomon hasad qilish tushunchalari shartli bo'lib, farq faqat boshqalarga zarar keltirishi mumkinmi? Lekin hasadgo'y kishi uchun qanday hasadning unga zarar etkazishi muhim emas. Bunday holda, qora hasadga qarshi eng yaxshi himoya qilish, o'zingizni qabul qilishdir. Yomonliklarni o'zingizning eskizlaringiz bilan birga qabul qiling, o'zingiz istagan darajada ideal emasligini tan olishdan qo'rqmang. Biror kishi o'zining mohiyatini qabul qilgandan so'ng, unga ta'sir qilishdan qo'rqib qoladi, kimdirdan yaxshiroq bo'lish istagini qoldiradi. Biror kishi o'zini yaxshi ko'rsa, u hech qanday boyluk uchun o'z shaxsiyligining bir qismini almashtirishni xohlamaydi va kimdir yaxshiroq bo'lganini aks ettirmasdan o'zini o'zi tashlamaydi. Aksincha, do'stlaringiz va qarindoshlaringizning har qanday muvaffaqiyati samimiy quvonchni keltirib, odamni baxtli qilishi mumkin bo'ladi.

XULOSA. Hissiyotlarning kuchi haqida emas, balki ular bilan konstruktiv yoki halokatli kurashish qobiliyati haqida. "Qora" hasad-bu biz hasad qiladigan odamga yoki o'zimizga qaratilgan buzg'unchi reaksiyalar haqidagi hikoya ("men yutqazdim" uslubidagi o'zini o'zi tanqid qilish). "Oq" - shunga ko'ra, konstruktiv. Bu hasad tuyg'usidan biz yiqilmaymiz, aksincha, maqsadlarimizga erishish yo'lida o'zimizni undan uzoqlashtiramiz. Agar shunday bo'lsa, hasad bizga qadriyatlarimizni tan olishga yordam beradi. Agar siz muvaffaqiyatning bir turiga doimiy ravishda hasad qilsangiz, lekin bu sizning qadringiz bo'lmasa, unda qanday hasad borligini o'rganish yaxshi mavzu. Va oqlanganmi. Misol uchun, odam mashhur odamlarga hasad qiladi, lekin mashhur bo'lish uning qiymati emas. Biz buning ortida nima borligini tekshirganimizda, "mashhur = sevilgan" kognitiv buzilish odamda ishlaydi va "sevilish" inson uchun qadrlil bo'ladi. Va keyin biz hasad emas, balki sevilish kerakligi mavzusi bilan ishlaymiz.

Ilgari ortiqcha vaznga ega bo'lgan odamda vazn yo'qotishga hasad. Bunga hasad qilishdan oldin, oldingi va keyingi fotosuratlarini taqqoslab, quyidagi fikrlarni aniqlang: bu odamning maqsadi ozish edi va u bunga qanday erishgan? Va qanday qilib u o'z yutug'ini saqlab qolishni rejalashtirmoqda? Ma'lum bo'lishicha, odam og'ir kasal, yoki tom ma'noda zalda "o'ldirilgan" yoki muntazam ravishda o'zini tozalovchi ho'qna qilib qo'yadi. Bu hayotingizda takrorlamoqchi bo'lgan narsaga o'xshaydimi? Agar siz boshqasining maqsadi va yo'lini bilsangiz, maqsadlaringizni, kelib chiqishingizni va shu natijaga erishmoqchi bo'lgan yo'llaringizni tekshiring. Endi his-tuyg'ularingizni yana bir bor tekshiring. Ehtimol, hasadning izi yo'q edi yoki uning o'rnini mutlaqo boshqa tuyg'ular egalladi.

Psixokorreksion ta'sir usullarining samaradorligini ta'minlash masalalari bo'yicha keng qamrovli ilmiy izlanishlar hozirgacha olib borilmoqda. Hasad xissining rivojlanishini kamaytirish orqali biz oiladagi siblinglarda munosabatlar oqimini ijobiy tarafga o'zgartiramiz. Shaxsda xavas xissini o'rganish usullarini rivojlantirish va ushbu xisni susaytirishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar dunyoning turlicha bo'lgan omillari bilan qiyoslasak bo'ladi. Hasad hissini emperik tadqiq qilish orqali biz ularning nima sababdan kelib chiqishini o'rganamiz. Har bir oilada siblinglar o'rtasida uchrab turadigan xasad xissini bir qancha omillar tasirida bartaraf etish mumkin. Bularning barchasi shaxsning psixologik yetilshi va rivojlanishiga bog'liq bo'ladi.

References:

1. Karimov I.A Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent. 1997.
2. Shoumarov G'.B. "Oila psixologiyasi" – T.: O'quv qo'llanma. Sharq nashriyoti, 2010.
3. V.M.Karimova, "Oila psixologiyasi" Darslik – T.: 2007.
4. G`oziyevE.G`.Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi) . T. ,O`qituvchi, 1994.
5. Davletshin M.G.,Do`stmuxamedova Sh.A., To`ychiyeva
6. S.M., Mavlonov M. –Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T.: TDPU, 2004 y.